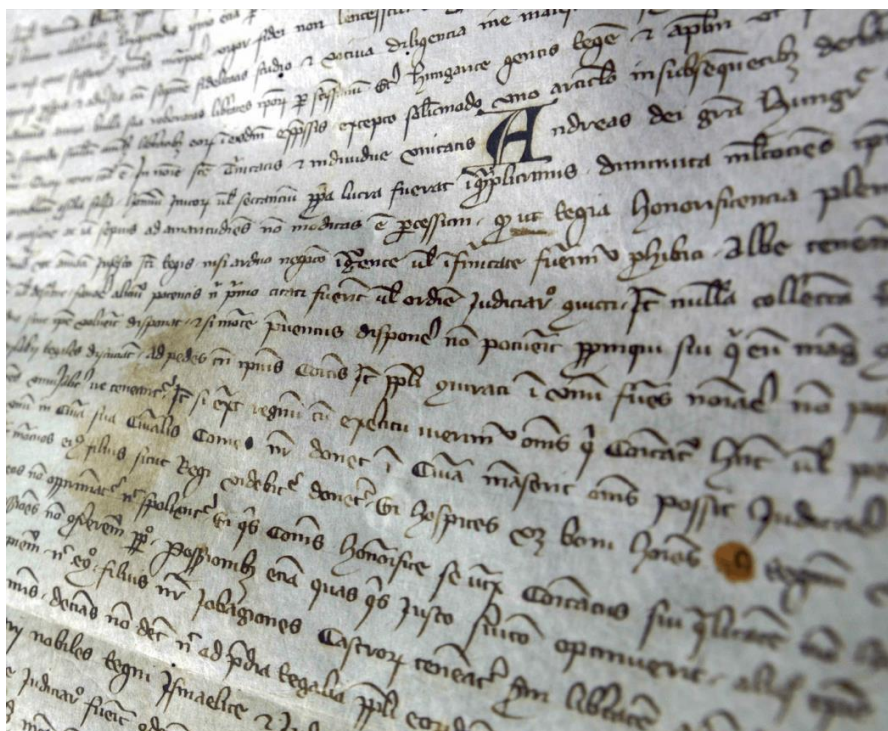

Dreska Gábor – Az Aranybulla megújításainak politikai háttere (csak az Anjou-korig terjedő időszakra vonatkozó részek; Rubicon Online-ról letöltve)

II. András király 1222. évi Aranybulláját az oklevél megerősítésében leírtak szerint hét példányban állították ki, amelyek közül azonban egy sem maradt fenn. A nagy fontosságú kiváltságlevél szövege ugyanakkor nem veszett el, tartalmát pontosan ismerjük, mivel azt több átírás is megőrizte. Ezek a dokumentumok különböző korokban és eltérő politikai helyzetekben készültek, de céljuk azonos volt: rögzíteni az egyszer már megszerzett kiváltságokat, elismertetni, esetleg bővíteni az uralkodóval a korábban elnyert jogokat. Az alábbiakban a privilégium szövegének középkori megújításait ismerhetjük meg azoknak az eseményeknek a tükrében, amelyek hatására sor került az újabb kiadásokra.

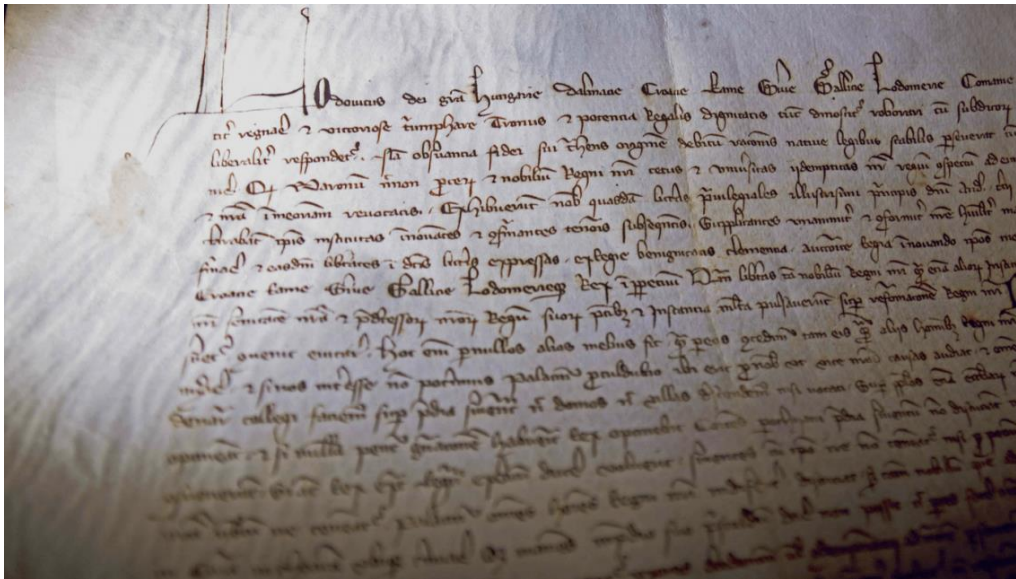
1231

A 2022-ben 800 éves Aranybulla rendelkezései eredeti formájukban nem tudtak hosszú távon érvényesülni. A dokumentumba foglalt intézkedések egyik kárvallottja az egyház volt, amely hamarosan pápai támogatással próbálta meg érdekeit érvényesíteni s a tőle elvont gazdasági előnyöket visszaszerezni. Törekvéseinek eredményét 1231-ben az ún. második Aranybulla foglalta össze. Az új dekrétumból az 1222. évi kiváltságlevél 31 cikkelyének közel harmada – főként az egyház érdekeit sértők, mint például a tizedszedés módjáról vagy a sókereskedelemről szólók – kimaradt, az átvettek közül többnek pedig módosult a tartalma.

I. Lajos király 1351. évi dekrétuma, amelyben átírja és megerősíti az 1222. évi Aranybullát

A szerviensek legfontosabb jogait rögzítő pontok azonban – a fehérvári törvényt napokról, az adómentességről vagy a hadviselés módjáról – kisebb változtatásokkal benne maradtak az új privilégiumban is. A megújított szöveg tehát a renddé váló és érdekeit a királlyal szemben is képviselni igyekvő magyarországi főpapság céljait szolgálta, jóllehet bevezetője továbbra is a nemesek, valamint a szerviensek jogainak sérelmére hivatkozott. Az 1231. évi dokumentum azt és olyan formában vette át az Aranybullából, ami a kiadását elérők céljaival összeegyeztethető volt.

I. Lajos király 1351. évi dekrétuma (részlet)

1267

Egy generációval később, az 1260-as években IV. Béla és fia, István herceg között nyílt konfliktus támadt. A küzdelmet az 1266-ban megkötött béke zárta, amely főként az arisztokrácia érdekeinek érvényre jutását mutatja, tovább erodálva a királyi hatalmat. Mindennek következményeként 1267-ben „Magyarország összes nemesei, akiket királyi szervienseknek mondanak”, Béla király és fiai elé járulva szabadságaik megerősítését kérték.

A korábbi két Aranybulla kiadási körülményeinek gyakorlatától eltérően 1267-ben az uralkodók előtt megjelenő csoport önállóan és egységesen, saját érdekeiért lépett fel. Az írásba foglalt tíz cikkely közül hét korábban már megfogalmazott jogot, az 1222-es szöveg 1231-ben is megerősített egy-egy artikulusát újította meg, korszerűsítve azokat. A későbbi nemesi szabadságjogok alapját jelentő pontok 1231 után 1267-ben, az ún. harmadik Aranybullában is kivétel nélkül rögzítésre kerültek.

1318

A 14. század elején Anjou Károly számára a trónért vívott küzdelemben az egyház fontos támaszt jelentett. A hatalomban megerősödő király azonban a támogatást nem az elvárt módon viszonzta. Érdekeik védelmében a prelátusok közösen igyekeztek fellépni, 1318 februárjában pedig Kalocsán formálisan véd- és dacsövetséget kötöttek. I. Károly válaszul országgyűlés összehívását ígerte és megfogadta, hogy az egyházi, királyi és nemesi jogokat gondosan felkutatja s azokat a lehetőségekhez képest sértetlenül megőrzi.

A főpapság a törekvéseinek támogatóját – nem először – a nemességben találta meg. Valószínűleg ezen esemény nyomán született meg az 1222. évi kiváltságlevél legkorábbi és egyúttal legkülönösebb átírása: a dokumentum II. András kiadványát bármiféle keretszöveg, tehát az átíró személyének, az átírás okának és dátumának megjelölése nélkül, egyszerű másolatként tartotta fenn, amelyre azonban szokatlan módon négy főpap függőpecsétje került. Elkészítésének célja talán az volt, hogy a király előtt igazolja a privilégium meglétét, fogódnót nyújtson a jogok rögzítéséhez.

A kiváltságlevél jogi értelemben vett feltámasztására azonban ekkor nem került sor. Az országgyűlés eredményeiről nem tudunk, és az Aranybullát sem újította meg az uralkodó. A királyi hatalom teljességét helyreállító Károly az egyház és a papság támogatásáért hálás volt ugyan, de királyi jogaiból engedni az ő kedvükért sem volt hajlandó. Az 1222. évi kiváltságlevél 1318-ban tehát a szabadságjogok

védelme és a királyi hatalom korlátozása érdekében kerülhetett ismét fókuszba, és vált ettől kezdve állandó hivatkozási alappá, a rendi törekvések sarokpontjává.

1351

A 14. században egységessé váló nemesség célja korábbi jogainak megőrzése és megerősítése mellett már azok bővítése volt. Mindehhez a nápolyi hadjáratokban való részvétel nyújtott lehetőséget. A háború lezárultával, 1351-ben megjelent Nagy Lajos király előtt az uralkodó dinasztikus politikáját mindvégig támogató nemesség, majd „*hű szolgálataikkal szerzett kiváló érdemeiket felsorolták*”, és II. András kiváltságlevelét bemutatva annak megerősítését kérték. Lajos a kérésnek – egyetlen cikkely megerősítését kivéve – eleget tett.

Az ominózus pont – a fiúörökös nélküli szerviensek birtokaikra vonatkozó szabad végrendelkezés joga – a teljes terjedelmében átírt Aranybulla szövegében ugyan bent maradt, az ott megfogalmazott gyakorlatot azonban az Anjou uralkodó nem csupán semmisnek mondta ki, hanem részletesen leírva a továbbiakban meg nem engedhető eljárást, helyette – az élő szokásjoggal összhangban – rögzítette a rokonság kötelező öröklési jogát. Az általában ősiségként emlegetett, bár azt csak közvetve érintő rendelkezés nem elsősorban a nemesség érdekét volt hivatott szolgálni, inkább az uralkodó számára biztosította – a szabad végrendelkezés kizárásával – a királyi háramlás jogát.

Az Aranybulla átírt szövegéhez 25 új cikkely kapcsolódott, amelyek jól mutatják, hogy a nemesség már többre vágyott, mint a II. András által írásba foglalt egykori szerviensi jogok, és a személyét és gazdasági önállóságát biztosító kiváltságokon túl újabbakat igyekezett magának megszerezni. Ezek közül az egyik legfontosabb a bíraskodás jogköre volt. A birtokon élő saját jobbágyokra kiterjedő földesúri joghatóság, az úriszék intézményével a 14. század elejétől találkozhatunk. A mások jobbágyai feletti törvénykezés tiltása, a nemesi igazságszolgáltatás immár törvény általi megerősítése az Aranybullában megfogalmazott jogok további bővítését jelentette. Az új cikkelyek közül néhány gazdasági jellegű: az 1347–49 közötti pestisjárvány következtében megfogyatkozott munkaerő mozgásának akadályozását szolgálták az erőszakos jobbágyköltözést tiltó, valamint a földesúrnak járó kilenced kötelező beszedéséről rendelkező cikkelyek.

Nagy Lajos 1351. évi kiadványa a későbbiekben teljes mértékben pótolta az Aranybulla eredeti példányát. Az utódok – talán az újabb jogokat biztosító kiegészítés okán, vagy mert az 1222-es példányok időközben el is kallódtak – a továbbiakban már csupán az 1351-es megerősítés részeként reprodukálták II. András király Aranybulláját. A megújítások közül így – mint a szöveghagyomány alapja is – kiemelkedik az 1351. évi átírás, amelynek közvetítésével az Aranybulla a nemesi kiváltságok foglatának, a modern állam megszületéséig az ország alaptörvényének számított.

Az Aranybullában olvasható kiváltságok rögzítése és megújítása a 14. század közepéig főként a királyi hatalommal szemben követeléseket megfogalmazó csoportok érdekérvényesítése nyomán valósult meg. Az Árpádokkal szemben az Anjouknak a rendi törekvésektől mereven elzárkózó uralma csak egyetlen alkalommal, 1351-ben adott teret az ilyen jellegű igényeknek, de csak olyan mértékben, hogy az nem lehetett ellentétes a királyi hatalom érdekeivel. Nagy Lajos fiúutód nélküli halálát követően, de még inkább özvegye, Erzsébet politikai ambíciói nyomán azonban hamarosan más irányt vettek a dolgok.